

ZLINSZKY JÁNOS*

KEGYELETI EMLÉKHELYEK ÉS AZ ALKOTMÁNY FEJLŐDÉSE

Alkotmányunk szóban vagy írásban, tudatunkban, gondolat és megfogalmazás, majd kihirdetés, tudomásul vétel és értelmi, akarati, érzelmi elfogadás révén jön létre, fejlődik, határozza meg életünket. Része nemzeti kultúránknak. Bizonyos vonatkozásban része népi azonosságunknak is. Mindenesetre azonban nem az anyagi létrend része, tárgya, hanem szellemi, fogalmi, eszmei valóság. Jellege szerint nem kötődik térbeni helyhez, az anyagi világ tárgyaival ellentétben „nem foglal helyet az anyagi világban”. Nem merész, fogalmilag téves közelítés-e Alkotmányunk kibontakozását, alakulását, fejlődését emlékhelyekhez kötni?

Mi a kegyelet? Tudatosítása annak, hogy létünk ezer szállal kapcsolódik a múlthoz. Régvolt személyek biológiai folytonossága vagyunk. Rég megfogalmazott eszmék határozzák meg gondolkodásunkat. Elődeinktől tanult nyelven fogalmazzuk meg igazságainkat. Ott vagyunk otthon, ahol elődeink részünkre otthont teremtettek, ahol hazát alakítottak ki. Mindazt, amit elődeink reánk hagytak, bizonyos tisztelettel fogadjuk, őrizzük, közelítjük, a már Mózes törvényében megfogalmazott tétel szerint: Tiszteld Atyádat és anyádat, hogy hosszú életű lehess a földön. Ha kegyelettel fordulunk múltunk felé, életünk hosszabbodik meg: születésünk előtti létbe nyúlik át titokzatosan, halálunk után felnövő nemzedékekben folytatódik. Ezért van, ezért természetes, hogy elődeink emlékét kegyelettel őrizzük, ezért, hogy utódaink iránt felelősséget érzünk.

Mind elődeink, mind utódaink léte bennünk nem anyagi valóság, hanem fogalomhoz kötődő eszmei érték. Tudatos lehet mind kegyeletünk, mind felelőségünk térbeli kötődés nélkül is. A messzi távolba szakadt hazánk fia is érezheti

¹ Professor emeritus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának alapító dékánja.

ősei iránt ezt a kegyeletet, érezheti utódai önazonosságának megtartása miatti felelősségét. Mégis emlékei a rég elhagyott haza tájaihoz kapcsolódnak. „Zágon felé mutat egy halovány csillag” Mikesnek, „a hon messi képét siratja bujdosó magzatja” Kölcsey szerint. A Nemzeti Kegyeleti Bizottság kötelessége törvény szerint számba venni a sírokat, ahol „unokáink leborulhassanak”, meg a haza azon helyeit, amelyek kegyeletes emléket ébresztenek bennünk – bánatos vagy épp buzdító, példa erejével ható emléket.

Nemzeti kultúránk, hagyományunk része alkotmányunk is. Egy-egy alapelvének elfogadása, közkinccsé tétele helyhez is köthető. Történelmi esemény színhelyéhez. Ennek meg van a maga jelentősége, kivált a mi nemzedékünk számára, hiszen annak nagy része elbizonytalanodott kegyeletet érdemlő nemzeti tudatunk értékei vonatkozásában. A kegyelet megkophat, ha nem tartják ébren, ha nem ápolják gondosan: s amennyire értékhordozó, értéket ébresztő lehet helyesen megtartva, oly annyira értékvesztéssel jár a vele szembeni közömbösség.

Nemrég abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy az Országgyűlés emberi jog és Kisebbségi Bizottságának ülésén vehettem részt, mint meghívott szakértő. Az Alkotmánybíróság egy határozata képezte a vitában érvelés tárgyát. Határozatában a bírói Testület egy jogintézménnyel, a házasság intézményével kapcsolatban hangsúlyozta: „a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban hagyományosan férfi és nő életközössége.”¹ A vitában megszólaló felek egyike úgy vélte, hogy a modern idő igényével szemben nem lehet érv alkotmányos tétel érvényessége és kötelező volta mellett az, hogy a hagyomány vagy a kulturális tudat a tételt érvényesnek, élőnek, kötelezőnek tartja.

A hasonló jellegű modernizációs törekvéseknek komoly pártja van hazánkban. Hangos pártja. Vele szemben, természetes ellenhatásként, megjelenik a közvéleményben egy másik áramlat is, homlok egyenest ellenkező gondolkodással. Azt vitatja, hogy a múltunkban meghatározott alkotmány vagy elfogadott értékrend az utódokra egyszer s mindenkorra kötelező, attól eltérniök a következő nemzedékeknek nem szabad, nem lehet.²

A nemzeti kegyelet tárgyainak, személyeinek, eszméinek meghatározása és általános elfogadtatása a nemzet egységének előfeltétele. Az elfogadtatás első lépése a helyes megismerés. A kegyeletre érdemesség indoklásának megismertetése ezért fontos. Írásomban szeretném előző, huszonnégyszáz év kiadott

¹ 14/1995 (III 13) AB hat., 966/H/2007 AB hat.

² Vö. ZILINSZKY János: A Szent Korona-tan „mai érvényében”. *Magyar Szemle*, XV. 1–3. (2006. febr.) 177–182.

Alkotmányunkban kimutatni a történelmi gyökereket. Talán közelebb hozhatom ezzel volt alaptörvényünket azok szívéhez, akik benne csak a hagyomány elvetőjét, vagy egy régi, gyűlölt, „sztálinista” törvényszám idejétmúlt fenntartóját látják. – Ám talán közelíthetem azokhoz is, akik teljesen esetleges, és ezért tetszés szerint módosítható szöveget látnak csupán az Alkotmányban, és semmibe veszik azt a tényt, hogy egyes tételei benne élnek kultúránkban, népünk, nemzetünk többségének tudatában, értékrendjében.

I. Talán sokan megütköznek azon az állításomon, hogy érvényes alaptörvényünk, Alkotmányunk lényeges elemeit már magunkkal hoztuk a honfoglaláskor, a régi hazából, hogy aztán az új haza belső elrendezése során tartott szerben, a honfoglalás záró mozzanataként tartott gyűlésen határozzuk meg tételesen azok érvényét. Ily módon eredetük még a mondabeli vérszerződésre megy vissza, a honfoglaló nép bár nem feltétlen ősi, de létező azonosság tudatának része voltak.³ A honfoglalást lezáró, annak eredményét rögzítő, és a további nemzeti együttélés alapszabályait meghatározó szer emlékhelye krónikáink szerint az ország közepe táján elhelyezkedő *Pusztaszer*. Itt osztották el a szerzett – foglalt hazában a szállásföldröket a törzsek, és azokon belül a nemzetségek között, gondoskodva a nomád létet alig elhagyott pásztornép nyájai összekeveredését gátló, s az ebből eredő vitákat megelőző mezsgyék, valamint a szomszédok felé meghagyott gyepűmezsgyék kijelöléséről.

Ennek az első szálláselosztásnak maradandó birtok-meghatározó hatása csak Nagy Lajos ősiségi rendelkezéseivel tűnik el végleg a magyar jogrendből. (Részben visszaköszön újra a mai régiók meghatározása során.)

A szállásbirtokok kijelölése a magyar nemzet törzsi alrészének ekkor még eleven valóságára utal vissza. A nemzet egységét meghatározta a közös népi kultúra és nyelv, valamint a főhatalmat gyakorló, Árpád utódai közül kiválasztott fejedelem. Ám a szabad fegyveresek magán autonómiája, életük, családjuk sorsának alakítása terén, valamint a közügyekbe való beleszólási joga, a törzsfők utódai által jelölt fejedelem elfogadása terén, létezett, ugyanúgy, mint felelőségük a nemzeti érdekek védelmezésében, katonai szolgálat kötelezettségük is. (A nemzet tagjainak ezen általános kötelezettségét csak néhány éve váltott fel a hivatásos hadsereg fenntartásának kötelezettsége.) A törzsek viszonylagos önállósága megmutatkozott a törzsi vezetők fejedelemjelölő jogkörében és abban, hogy az országos ügyeket eldöntő tanácsban részvételi jogukat a szer biztosította. A helyi kérdések rendezésében az alrészek önállósága viszont máig

³ ZLINSZKY János: A magyar jogrendszer kezdetei. *Jogtudományi Közöny*, 1996/7–8. 269–274.

él a helyi önkormányzatok saját ügyeikben fennálló, Alkotmány szerint el nem vonható autonómiájában (Alk. 42. § A helyi közösséget megilleti a helyi önkormányzás joga.)

A hagyomány szerint az uralkodó (fejedelem) kiválasztása határozott család köréből alkalmasság – többnyire kor, szeniorátus – szerint, a törzsi vezetők által való ajánlása (praesentatio), valamint elfogadása a fegyveres szabadok által (acclamatio), hagyomány szerint bizánci tanácsra, bizánci közjogi elvek szerint került bele a magyar közjogi hagyományba, és századokra meghatározta uralkodó és nemzet viszonyának sajátos, az európai hűbértől eltérő jellegét.⁴

A pusztai szerben megnyilatkozott a századokig tartó nomád együttélés során nyelv, szokások és vérségi összetartozás által néppé vált magyarok egy fő alatt nemzetté egyesült közösségének tudata: a kulturális és a politikai összetartozás. Birtokba vették az országot, amelyet hatályos alaptörvényünk 1. §-a Magyarországnak nevez. E Megjelölés takarja, hogy az országot a magyar nép lakja, és abban az Alkotmány 2. § (1) pont szerint független államot alkot. Ebben az államban öntörvényű módon – ma úgy mondjuk, a népeknek járó önrendelkezési jog szerint, a magyar nép nemzetté egyesült egyenjogú tagjait (demokratikus módon) illeti a főhatalom. (Alk. 2. § (2) népszuverenitás)

Történelmünk tanúsítja, hogy mind a magyar népiséget fenyegette beolvasztó szándék, mind a magyar államalkotó nemzeti létet fenyegették alávetést követelő külső nagyhatalmi igények. Sem független öntörvényű politikai létünk megtartása, sem népi kultúránk megőrzése nem adódott természetes folyamatként. Nem ajándékba kaptuk: meg kellett azért harcolnunk. Állíthatjuk, e harcnak nincs vége. Ma is fenyegeti népi azonosságunkat, nemzeti létünket beolvasztó törekvés, különböző oldalakról, más-más formában. Pusztaszeri emlékhelyünk tanítása: Érték a népi kultúra, érték a nemzeti önállóság, közös értékünk. Közösen örködjünk felette!

II. A következő nemzeti emlékhely, amihez a magyar alkotmányfejlődés egy mozzanata köthető, *Esztergom*. Géza fejedelem és Szent István városa. Sokak felfogása szerint nem Etelközben, hanem csak itt született meg a magyar állam, mint archiregnum, független keresztény jogállam. Az kétségtelen, hogy a nyugati világ számára a keresztény Európa oldalába fúródott kellemetlen, mielőbb eltávolítandó tüskéből Szent István műve révén lett a magyar királyság, a Res publica Christiana, a keresztény európai államok közösségének befogadott, elismert tagjává.

⁴ Vö. ZILINSZKY János: Történelmi alkotmányunk fejlődése. *Magyar Szemle*, 2002/3–4. 5–6.

Kettős tudati átalakulás kellett ehhez. Egy belső a magyarság részéről és egy külső, a szomszédok részéről. Jó, hogy István király műve kiteljesítéséhez megkapta a történelmileg szükséges időt. Épp hogy belefért a nagy változás-változtatás a két emberöltőbe, de, amint a következő évek kemény próbái igazolták, annak végén befejezett művet hagyott hátra a Szent király.

Országa sem a német-római császár impériuma alá nem sorolódott, sem a keleti bizánci bazileusz csatlósa nem lett. Nem lett pápai hűberré sem, mint kevéssel utóbb a szicíliai normann királyság. A magyar királynak küldött korona nemzetközi viszonylatban ezt a minden szomszédtól független szuverenitást jelképezte. A király főhatalma hazánkban átruházott főhatalom volt, ám nem felsőbb hatalom juttatta, hanem az öntörvényű nemzet választása, elfogadása ruházta az uralkodóra.

A nemzet elfogadta a királyt, és elfogadta kezéből az új rendet. Érzékelt, hogy szüksége van arra, jól jár vele. A király meg tudta győzni a nemzetet arról, hogy nem vesz el szabadságaiból semmit, ami meghagyható, hanem inkább ráépíti a társadalom új rendjét a régi hagyományra. Közrend és magán szabadság viszonylata az országon belül ekkor alakul ki, válik egyaránt fontossá, s ezen túl, ha valamelyik sérül, a Szent király szabadságát fogja visszakívanni, visszakövetelni a nemzet. Mai Alaptörvényünk a személy szabadságát és méltóságát ugyancsak magasra tartja 8. és 54. §-aiban. Egyenlőségjelet tesz köz- és magánérdek között az Alaptörvény 9. § (1) pontja is.

Egyenrangú társként csatlakozott a magyar királyság a keresztény világhoz. Bizonyítják kibontakozó családi kapcsolatai. Alkotmányunk ezt az egyenlőként való csatlakozást fogadta el mai időnkben újra, a 2/A. §-ban, mikor nemzetközi szerződés – tehát kétoldalú jogügylet – révén, egyenlő tagként csatlakozott alkotmányosan az Európai közösséghez. Nem új dolog ez számunkra. Európába már ezer évvel előbb belépett Magyarország. Akkor is a maga ereje, műveltsége, együttműködési készsége volt a hozadéka, ma is az. Tudatosítsuk európaiságunk nemzeti emlékhelyén: önként vállaltuk a közösséget, nyereségnek bizonyult az mindkét fél részére, és megszolgáltuk, amit kaptunk vele, bőven, történelmünk során. Joggal igényelhetjük, a magunk népi kultúrájának teljességével, nemzeti önazonosságunkkal fogadjanak el, ismerjenek el értéknek a közösségen belül. Ám ezen is tudatosan, múltunk iránti kegyelettel és jövőnk számára óva értékeinket, kell munkálkodnunk.⁵

⁵ ZLINSZKY János: A magyar jog tradicionálisan európai jog. *Jogtudományi Közlöny*, 1995/1. 1–89.

III. A szent király rendjét megpróbálta a 11. század viharos átmenete és marandónak találta.

A magyar jogállam fejlődésének újabb mozzanatai a szent király nyugvó helyéhez, második székvárosához, *Székesfehérvárhoz* kötődnek. A legitim magyar uralkodó hatalmának formai legalitását a 11. század végétől koronázása adta, mégpedig Székesfehérvárott, az esztergomi érsek által, az úgynevezett szent koronával kellett megkoronáznia a bárók által alkalmasként javasolt Árpád ivadékot, a nemzet jelenlétében, Esztergom érsekének.

A hatalom átruházásának tartalmi rendjéhez kapcsolódik a hatalom formális átadása. A jogállamban ez a formatartás nem formalizmus, nem üres külsőség, hanem kellék, ami által mindenki számára egyértelművé válik a hatalom gyakorlására való felhatalmazottság is, a hatalomgyakorló tevékenység is. Egyúttal itt kezdődik a magyar jogrendben a hatalommegosztás fontos jogállami követelménye: többek hatáskörük szerint közrehatása által gyakorolja a nemzet szuverén hatalmát tisztviselőin keresztül. A hatalomnak ez a képviselők általi gyakorlása a természetes a társadalomban: nem zárja azonban ki, hogy adott esetben a nemzet közvetlen is megnyilatkozzék, mint öntörvényű cselekvő közösség.

Alkotmányunk 1. § (2) pontja rögzíti ezt a tételt, míg számos szakaszban gondoskodik arról, hogy a formai hatalomgyakorlás megnyilatkozásai felismerhetők legyenek. Annak idején, az első királykoronázásokhoz csatlakozón, az uralkodó törvénytartó napot is tartott, azaz gyakorolta a korona révén ráruházott bírói hatalmát országa szabad lakói felett, valamint jogalkotói hatalmát országa nemeseivel és tanácsával közösen.

Hogy köthető-e Székesfehérvárhoz a magyar alkotmány első okirati megfogalmazása, II. András Aranybullája, bizonytalan. Tény, hogy előírásai között szerepel a székesfehérvári törvénytartó napok megtartásának kötelezettsége, ami az országgyűlés előfutárjának tekinthető. Ugyancsak kiemelendő, hogy az okirat egy példányát a mindenkori nádor őrizte, akinek országos főméltóság jellege ezzel is hangsúlyt nyert. Valamint szerepel benne az országbíró is, mint aki ugyan nem akárhol, de a király udvarában a bírói tisztség gyakorlására jogosult. Szerepel továbbá benne a nemeseknek a szent királytól kapott szabadságukban megtartása, vagyonuk feletti szabad rendelkezési joga, és jogaik sérelme esetére egyenként s csoportosan is az ellenállás lehetősége, felségsértés vádjá nélkül. Ugyanezt tartalmazta az Alkotmány 2. § (2) pontja is, és tartalmazza – részletebben – az Alaptörvény is.

IV. Az Árpád ház kihaltát követő századok során – minthogy nincs született királya az országnak – egyre hangsúlyosabbá vált Alkotmányunk népszuverenitási tétele, a hatalom mindenkor átruházott jellege. A 14-15. században kifejeződött a Szent Korona-tana megjelöléssel ismert államelméleti eszme, amely szerint a jelképes korona magában foglalja eszmeileg mind az ország szabad lakóit, mind az ország tisztségviselőit (báróit), mind a királyt: ám a hatalom szempontjából elsődlegesek a nemzet tagjai (a bárók és szabadok), mert a korona csak tőlük kapja hatalomközvetítő formai erejét. Ez tehát a nemzeti szuverenitás újabb formában való kifejtése, ami kiegészül azzal a szemlélettel (levelezve a Nagy Lajos által bevezetett ősiség tanából), hogy az ország egész területe, annak minden része és társországa a Szent Korona tulajdona. (Azon akár királynak, akár nemesnek csak birtoka lehet.) Minthogy pedig a Korona erejét a nemzettől kapja, ez más módon megfogalmazva fedte az Alkotmány 10 § (1) pontját, amely szerint „a magyar állam tulajdona *nemzeti* vagyon.

Mind ezen újabb alkotmányos tételek megfogalmazásukban elsősorban *Budához*, mint az országnak IV. Béla óta központjához kötődnek. Még inkább hangsúlyt kap ez a központi jelképes szerep akkor, amikor 1541-ben elvész, helyesebben török fennhatóság alá kerül Buda vára az ország jó harmadával. Bécsbe került a korona, szétesett a nemes nemzet, meghasonlott önmagával, s idegen segítségben kezdte jövője reményét keresni. Alkotmányos hagyatékunk utolsó percben került feljegyzésre a *Corpus Iuris Hungarici*, s a Verbóczi Hármaskönyve lapjain, hogy alapjául szolgálhasson egy nagyon töredékes, ellentmondásos, s mégis az európaiság felé is törekvő, maga hagyományait is féltékenyen ápoló hazai szokásjogi alkotmány- és jogfejlődésnek. Annak mélyén élt a remény, hogy lesz még egyszer Buda magyar, s mikor ez eljött, lendületet adott a hagyomány a nemzeti újjáéledésnek. „Él magyar! Áll Buda még! A múlt csak példa legyen most!”

V. Az újjáéledés, a nemzeti reformok kora, hely szerint Pozsonyhoz kötődnek. Ott jelent meg a kerületi gyűlésen hazánk legnagyobb fia, hogy szerény szóval felajánlja birtokai egy évi jövedelmét a magyar nyelv és tudományosság ápolására létre hozandó társaság céljára.

Mi ma emlékezők Pozsony helyett a *Magyar Tudományos Akadémia* Duna-parti épülete és előtte a legnagyobb magyar szobra felé forduljunk, nemzeti emlékhellyé minősítve az autonóm tudomány hazai csarnokát, és annak megalapítója szobrát.

Joggal tartotta ezt az aktust Arany János „új idő” kezdetének, mely „erényben gazdag, tettben szopora!” Joggal vallotta, hogy a tudás, a műveltség adja a

nemzet igaz értékét! Nem véletlen hát, hogy Alkotmányunk 70/F. §-ában a művelődéshez való jogot emelte alapjog szintre. 70/G. §-ában a tudomány és a tanítás szabadságjogát rögzítette, és (2) pontjában külön kiemelte, hogy tudományos értékelés és tudományos igazságok kérdésében kizárólag a tudomány művelői illetékesek! E tételeket veszi át az Alaptörvény X-XI. cikke.

VI. Az új idő gyorsan meghozta gyümölcsét. Ha újabb nemzeti kegyeleti emlékhely felé fordulunk, a *Magyar Nemzeti Múzeum* előtt megemlékezhetünk arról a vértelen, békés, csendes polgári megmozdulásról, amelyet a város egyetemista ifjúsága, néhány lelkes fiatal író, és a polgárság bátor, de egyértelmű kiállása mellettük tett a magyar polgári forradalom napjává. 1848. március 15-e nemzeti ünnepként a sajtószabadság, a polgári egyenlőség, a közteherviselés, a népképviselőnek felelős hatalom, a nemzeti véderő születése napja. Egyike azon ritka pillanatoknak, amikor nemzetünk békésen, felelősen, de öntudatosan, ágyúk elől sem hátrálva egységben tudott kiállni értékekért! Azóta mind ezen értékek megfogalmazást nyertek új Alkotmányunkban. Ám mintha érték-ként elismerésük gyengült volna az idővel. Vagy talán magunk sem ismerünk azokra az eredményekre, amelyeket a nemzeti közakarat oly egységesen követelt valaha, és amelyeket mai Alaptörvényünk egytől egyig rögzít!

VII. Az utolsó nemzeti emlékhely, ahol ma meg szeretnék lélekben állni Önökkel, az Országgyűlés háza előtti *Kossuth tér*. Nem nagyra látó nemzeti álmaink kőbe formált emléke előtt állok meg, bár azt is lehetne. Nem is a véráz-tatta kövezetre tekintek most, noha egy ugyancsak békésnek és tisztának indult egységes megmozdulás hősei haltak ott a szabadságért és alkotmányos elveinkért, idegen elnyomó hatalom golyóitól találva. Reméljük, lesz még gyümölcse áldozatuknak. Én most zárszóként ennek a tiszta forradalomnak azon évforduló-jára, 1989. október 23-ra emlékszem, amikor az Országház erkélyéről a nem legitim parlament nem legitim elnöke kihirdette, mintegy új időt nyitva és új esélyt teremtve, a nemzet új Alkotmányát és az új jogállam első alapintézményének törvényét.

Úgy hívtuk, remélve, bízva, ezt a percet: a rendszerváltás kezdete. Jó lenne felidézni, kegyelettel, mindazt a jóakaratot, ami akkor összesűrűsödni látszott a Kossuth téren! Jó lenne hozzá ölelni történelmi hagyományaink számos őrzendő értékét. És nem adni fel a harcot, a magyar alkotmányos jogállamért, amíg csak teljes győzelmet nem eredményezett.